

SZÉNÁSI ZOLTÁN

A megtalált szó*

Nyelv és valóság Vasadi Péter esszéiben

*S van megtalált szó, amelyből az élet árad, mert fáradtságosan
kereste a fürge szellemű ember és éppen ezt, ha csak sejtette is,
most odaadja hallgatóinak.*

(Vasadi Péter)

Vasadi Péter viszonylag későre tolódott, hatvanas évek elejétől datálható pályakezdése az Alföldben, a Jelenkorban és a Somogyban közölt versek után jórészt katolikus lapokban (Új Ember, Vigilia, Teológia) bontakozott ki a versek mellett más, prózai műfajokban (esszé, tárcsa, novella) is publikált írásokkal. Vasadi költői, írói indulását és pályájának első évtizedeit az adott korszakot jellemző külső körülmények is befolyásolták. Ezalatt egyrészt a hatvanas-hetvenes évek belpolitikai helyzetét értem. Az '56-os forradalom megtorlása után erőszakkal és engedményekkel stabilizált kommunista hatalom bár fenntartotta az egyházakkal és a vallásos világszemlélettel szemben az ideológiai küzdelmet, mégis sok szempontból más, talán mondhatjuk azt: szabadabb, de többszörösen kontrollált¹ környezetet biztosított a magyarországi vallásos élet és a meglévő egyházi médiumok számára is. Vasadi Péter ebben az időszakban született írásaiban alig találunk utalást a létező szocializmusra, noha az ő szellemi tájékozódására is kihatott az a tény, hogy a katolikus értelmiség, köszönhetően a valamelyest szabadabbá váló utazásoknak, ebben az időszakban ismét bekapcsolódhatott az európai szellemi életbe, s a Nyugat részéről is fokozott érdeklődés mutatkozott a magyarországi katolicizmus és általában a szellemi élet iránt.

A szellemi hegemoniáját veszítő marxizmus mellett a hatvanas évektől kezdve itthon is egyre nagyobb tér nyílt a korabeli filozófusok és filozófiai irányzatok (az egzisztencializmus, a strukturalizmus, Simone Weil, a heideggeri és gadameri hermeneutika) recepciójára is. Vasadi Péter egész életművére jellemző az a szellemi fogékonyság, amivel a kortárs filozófiai, teológiai irodalom felé fordul. A heideggeri *Dasein* fogalmát például a következőképpen próbálja összehangolni a keresztény létértelmezéssel:

* Jelen írás a Parnasszus 2012/1-es számában megjelent tanulmány bővített és átdolgozott változata. A tanulmány megírása idején a szerző a Nemzeti Kulturális Alaptól alkotói támogatásban részesült

¹ Ebből a szempontból is roppant tanulságos Szőnyi Tamás ügynöki jelentéseket feldolgozó könyvének katolikus sajtóra vonatkozó fejezete: Szőnyi Tamás: *Titkos írás 2*. Budapest, Noran Könyvesház, 2012. 186-211.

Heidegger azt mondja az emberről, hogy »ittlét«, ő a lét »itt«-je. Annak a létnek az »itt«-je, ami »maga transzcendens«. Ha a létről azt gondoljuk, hogy Lét, Isten, akkor maga a transzcendencia, a Túllévő, aki a Szentháromság második isteni személyében Önmaga »Itt«-jét, Jézus Krisztust elküldte közénk, az »ittlévők« közé; isteni személy öltözött be az emberségbe, hogy az emberi lét kiszolgáltatottságából *kiszólva* váltsa meg az embert. A megváltás titka, hogy ittlévőként is transzcendens maradt, emberben Isten maradt. Cselekedetének súlya elmondhatatlan, kijárt érte a halál, kijárt a megtorlás a fölborított dimenziókért, a Lélek kozmikus »rendetlenségéért« - hogy örök életünk legyen... Amikor Isten az »Itt«-jét választotta ereszkedni kezdett a csillag Betlehem fölé.²

Heidegger később is fontos filozófiai, költészetelméleti hivatkozási alap marad Vasadi számára, értekező prózai írásainak és költészetének filozófiai és teológiai távlata viszont folyamatosan szélesedik, esszéi és esetenként versei tanúsítják szellemi érdeklődését, a keresztény hagyománytól esetlegesen távol eső, vagy éppen – mint Nietzsche esetében az *Opál beszéd* című kötetben – azzal radikálisan szembenálló gondolati rendszerek recepciójára is kiterjedt. Vasadi Péter szellemi horizontjának ezek azonban csak a szélső pontjai, esszéinek filozófiai és hittani tájékozódását a döntően 20. századi filozófusok és művészek (Dosztojevszkij, Kafka, Chesterton, Simone Weil, Tarkovszkij, Hamvas Béla s mindenekelőtt Pilinszky) gondolatainak és gondolkodásmódjának recepciója, s a kortárs katolikus teológiával való összehangolása határozza meg.

Vasadi Péter korai pályaszakaszától kezdve a másik lényeges külső tényező a II. Vatikáni Zsinat, s a Zsinat eredményeinek magyarországi recepciója. Vasadi esszéisztikája szempontjából a Zsinat három jelentős változást hozott. Az egyik a teológiai gondolkodás látókörének szélesedése, mely a fentebbiek összefüggésében a tomista hittani szemlélet- és gondolkodásmód Zsinat előtti hatalmi pozícióját is fellazítva a korabeli teológia legjelentősebb képviselőinek (Karl Rahner, Johann Baptist Metz, Yves Congar, Chenu, Hans Urs von Balthasar, valamint a francia természettudós-teológus Teilhard de Chardin) befogadását és az ökumené jegyében a nem katolikus teológiákkal folytatott párbeszéd megindulását jelentette. Jelentős szemléletváltást hozott a Zsinat abból a szempontból is, hogy a korábbi elzárkózás után az egyházi és a katolikus vallásos gondolkodást saját jelenkorára és világára nyitotta meg. A harmadik, az előbbivel összefüggő változás a világiak fokozottabb bevonása az egyházi életbe. Vasadi Péter esszéiben mint laikus keresztény értelmiségi szólal

² Vasadi Péter: *A bölcső*. In: Uő.: *Az ember reménye*. Budapest. Ecclesia, 1982. 62-65. 62-63.

meg, s ez határozza meg rövid, prózai írásainak beszéd módját is, értekező prózájának hangneme, akkor is ha vallásos témáról van is szó, tárgyilagos: „Ki ez az ember?” – teszi fel a Krisztus emberi természetére vonatkozó kérdés, majd mielőtt válaszolna, így folytatja: „Most ne (a magunk előtt is gyanúra okot adó, netán automatikus) rajongással feleljünk. Megkockáztatom, egyáltalán ne rajongjunk.”³ Ezért is pontosnak vélem Jelenits Istvánnak a *Különb en szétesik* című kötet bevezetőjében tett megállapítását: „Hivalkodás nélkül folytonos meglepetésekkel szolgál, s nem önmagát kelletti, hanem a gondolatot mutatja fel frissen, örömmel, örvendeztetően.”⁴

A Vasadi-esszék gondolatmentének sűrű szövetében a mondanivaló érvényességét nemcsak a formális logika szabályai garantálják, hanem a hit egyszerre világi és evilágon túllátó és -látató horizontja is adja. Ebben az összefüggésben is jogos az esszéíró Pilinszkyvel való összevetés, hisz

Vasadira is áll: esztétikai elvekről beszélhetünk, amelyek azonban az esztétikán túlra tekintő gondolkodás gyümölcsei. Hátterükben etikai megfontolások húzódnak. Azokat pedig ontológiai és teológiai meggyőződések alakítják. Hit, művészet, erkölcs és létezés kérdései így kapcsolódnak egybe, így céloznak valami magasabb egyetemességet mindkettejükénél.⁵

A szövegek nyelviségének a redukáltsága Vasadinál is a mondatban, a szintaxis szintjén sokkal inkább lényegre koncentrálttságot fejez ki, semmint hogy a mondanivaló szegénységének a hordozója lenne. A Vasadi-esszék esetében arról van tehát szó, hogy stilisztikailag ez a beszéd mód felel meg azoknak a közléseknek, amelyek az istenhívő írástudó gondolatait közvetítik az olvasó felé, mert – amint egyik esszéjében írja - „[a] hit fogyatkozásának biztos jele a bőbeszédűség, a mind bővebb beszéd.”⁶

Az írások egyetemes, tehát mindent felölelni vágyó törekvése nem csak az átélmélkedett kérdések gazdagságában mutatkozik meg, hanem abban a kettős perspektívában is, mely a véges világban képes felfedezni a végtelen működését, s ezáltal eljut addig a gondolkodói-művészi alapviszonyig, mely szerint

³ Vasadi Péter: *A kérdések kérdése*. In: Uő., *A szív tágassága: Esszék – 1993*. [Budapest], Új Mandátum, 1994. 5-7. 6.

⁴ Jelenits István: *Pohárnyi szó...* In: Vasadi Péter: *Különb en szétesik...* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 5.

⁵ Halmai Tamás: *A kifejezés aranyketrecében: Vasadi Péter ars poeticái*. In: Uő.: *Szegénység és ragyogás: Írások Vasadi Péter műveiről*. Budapest, Napkút, 2012. 91-103. 91.

⁶ Vasadi Péter: *A rutinról*. In: Uő.: *Körülnéz. Megköszöni.: Jegyzetlapok hitről, emberről, világról*. Budapest, Szent István Társulat, 2006. 120-124. 122.

[a]z emberi alkotás mindig az életről szól úgy, hogy leképezi az isteni lények tulajdonságait, jelentését s evilági örökös megtörését a teremtett létezők körülményei között. Ezért a gondolkodás az alkotásnak a melegágya, a gondolkodásnak pedig a hit a forrása, s a hit itteni megtestesülése: a vallás.⁷

Vasadi Péter hitének centrumában a húsvét misztériumának értelmezése áll, mely mint esemény nem csak a Szentháromság egységének megvalósulása, vagy a szenvedőkkel való azonosság krisztusi példája, hanem a teremtés idejét, s az emberi létezés ontológiáját megváltoztató történet: „Megváltottan sosem csak emberi emberek vagyunk.”⁸ Illetve: „Nem büntelenségre születünk, hanem bűneink ellenére, kegyelemből az üdvösségre.”⁹ Ebből kiindulva veszik sorba a kötet szövegei azokat a kérdéseket, témákat, melyek a hitét tudatosan megelőző hívő számára ma megkerülhetetlenek.

Tematikusan Vasadi Péter korai esszéi tulajdonképpen nem térnek el az egyházas próza korábbi szövegeitől, főként a vallási élethez és a mindennapi hitgyakorlathoz kötődő témákról van szó bennük, vagy az egyházi liturgiához, az ünnepekhez vagy bibliai szövegekhez kapcsolódó meditációkat tartalmaznak. Az irodalmi és művészeti tematika hangsúlyosabb jelenléte mellett a lényeges különbség abban a viszonyulásban ragadható meg, mely – mintegy a Zsinat utáni hívő értelmiségi egyik lehetséges magatartásmintájaként – az egyház megújulását sürgette, s mindezt a téma tárgyából fakadó kritikus hangon tette. Az 1978-as *Tűzjel* című kötetben az egyház megújulásáról való elmélkedés reményteli hangja volt a meghatározó, míg a második, 1982-ben megjelent esszékötet több szövegében már élesebb hangot üt meg a szerző. „A keresztény tudatban is forradalmi változások mennek végbe – olvashatjuk a *Tűzjel* egyik írásának optimista diagnózisát –. A teológiai gondolkodás egyre mélyebben hatol bele a világ változásaiba, s az érintkezések nyomán új felismerésekkel gazdagodik.”¹⁰ A folytonos megújulás igénye később is a keresztény gondolkodás lényegi mozzanataként jelenik meg Vasadi esszéiben,¹¹ mégis mintha a későbbi évtizedekben egyre többször kerülne szembe a „történelmi egyháziasság a szív szabadságával”¹². A századelőn még Prohászka által hirdetett *diadalmas világnézet* helyett a folytonosan megújuló, az emberi

⁷ Vasadi Péter: *A kicsik nagyságáról*. In: Uő.: *Körülnéz. Megköszöni...* 11-19. 12.

⁸ Vasadi Péter: *A jövőről*. In: Uő.: *Körülnéz. Megköszöni...* 20-24. 24.

⁹ Vasadi Péter: *Ha valóban föltámadt*. In: Uő.: *Körülnéz. Megköszöni...* 125-129. 128.

¹⁰ Vasadi Péter: *A szenvedélyes élet*. In: Uő.: *Tűzjel*. Budapest, Szent István Társulat, 1978. 161-164. 161.

¹¹ „Az emberi gondolkodás csak annyiban keresztényi, amennyiben győzi a folytonos megújulást a Krisztusba oldódás irányában. [...] Ha van keresztény gondolkodásmód, akkor semmiképpen sem szokásokba, előítéletekbe, illetlenülbe csökkent gondolatlanság, hanem olyan gondolkodásmód, mely mindig éppen keresztényként elégtelen, mert kevésnek, hézagosnak, felkészületlennek, mágiusan tiltakozónak, látszatszerűnek mutatja magát a lelkiismeret előtt, Jézus Krisztusnak – nem a gondolkodásmódjához – hanem a szentségéhez képest.” (Vasadi Péter: *Idő, szentség, életünk*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 117-122. 118.)

¹² Vasadi Péter: *A világiak apostolkodása*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 193-208. 193.

személy szabadságát elfogadó, a világgal nyílt párbeszédre törekvő korszerű kereszténység jut szóhoz Vasadi írásaiban.¹³ Anélkül, hogy gondolkodásának krisztusi orientációját elveszítené, vagy feladná az egyházzal való közösséget, a szabad személyiséget állítja gondolati rendszerének középpontjába. Vasadi Péter világszemléletének antropológiai alapja szerint az ember a változó hatalmi struktúráktól mindenkor érint(het)etlen és változatlan lényege, hogy „szabad, nyitott, a végtelenre nyíló, gyökeresen erkölcsi lény”.¹⁴ Hozzá tartozik ehhez a szemléletmódhoz – mely szerint „[a]zt kell fölismerni, *ami van*, nem azt, ami lehetne, vagy aminek lennie kellene”¹⁵ – az a „kemény realizmus”, mely Vasadi Péter írói és költői látásmódját mind a mai napig jellemzi, s melynek alapja a jelenvalóra koncentráló figyelem. „[A]z eszményi költői magatartás Vasadi számára – írja Halmai Tamás – csakis a folytonos figyelem, a szakadatlan készenlét, a *túloldalra figyelő éberség* létállapotaként értelmezhető.”¹⁶ Olyan írói, költői, gondolkodói látásmód épül erre, mely sem az embert körülvevő valóságot, sem a keresztény ember létét meghatározó, s a folyamatos elmélkedés alapját jelentő evangéliumi történetet nem idealizálja: „A Nagypénteknek kemény realizmusa van. Emberi alap-állapotunknak látszik, amiben csak nehezen tudunk kis fényt felvillantani.”¹⁷ Ez a realizmus azonban egyben a szenvedésben való gyönyörködés elutasítását is magában foglalja. Ahogy későbbi esszéregényében, *A szív szüntelen mormolásában* olvashatjuk: „Krisztus keresztje szenvedése betetőzésének helye, de nem azt hirdeti, hogy a szenvedés jó, hanem azt, hogy aki rajta függött, beteljesítette.”¹⁸

Ez tehát az a világszemléleti alap, amelyről az esszéíró és költő Vasadi Péter megnyilatkozik. A rendszerváltozás utáni években az esszék tematikája némileg módosul, megjelenik a társadalmi, közéleti és politikai tematika Vasadi írásaiban. Egyre inkább központi fogalommá válik a szabadság, s a szabadságra alapozott társadalmi igazságosság és párbeszéd. Ahogy az 1996-os *Különben szétesik...* című kötetének egyik írásában olvashatjuk: „A szabadság – benne akarunk élni valamennyien – nem jelentheti sem a gyűlöletet, sem a kóros megkülönböztetés elszabadulását. De jelentheti, s jelentenie kell a társadalmi igazságosságot, vagyis a hitre, fajra, nemre való különbség nélküli jogegyenlőséget, méltányosságot és humánusot. Párbeszédre van szükségünk.”¹⁹ Vasadi keresztény

¹³ „Jézus nem csak az enyém, a hit nem apartheid bélyeg, a katolicizmusnak nincsenek kiváltságai, és a kereszténység nem lehet diadalmas – ez áll az egyik jegyzetemben.” (Vasadi Péter: *A megszólítás ereje*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 130-133. 132.)

¹⁴ Vasadi Péter: *Szeretettel legyőzni a világot*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 65-70. 66.

¹⁵ Vasadi Péter: *Az ítéletről*. In: Uő.: *Tűzjel...* 156-160. 157. [Kiemelés az eredetiben.]

¹⁶ Halmai Tamás, *A kifejezés aranyketrecében...* 97

¹⁷ Vasadi Péter: *Krisztus föltámadt*. In: Uő., *Az ember reménye...* 160-169. 165.

¹⁸ Vasadi Péter: *A szív szüntelen mormolása*. Budapest, Szent István Társulat, 1991. 220.

¹⁹ Vasadi Péter: *Láncreakció IV*. In: Uő.: *Különben szétesik...* 111-118. 116-117.

értelmiségiként ebbe a párbeszédbe is be kíván kapcsolódni. A kilencvenes években közölt esszékötetekben több olyan írást is találunk, amely a demokráciával vagy az európaisággal foglalkozik, s mindkettőt fontos és pozitív politikai és kulturális kategóriaként értelmezi²⁰, elfogadva a társadalmi pluralitást. A fentebb röviden leírt, a szellem, a Lét, azaz végső soron Isten szupremáciáját, „az ember és a világ lelki egységét”²¹ valló világszemléletéből elve következik jelenkorunkkal szembeni kritikus viszonyulás is. A közéleti tematika a kilencvenes évek elejétől olyan aktuális kérdésekben ragadható meg, mint például a világnézeti semlegesség, vagy, hogy magánügy-e a vallás. Ebben a kilencvenes évekre nyílttá és politikai értelemben is szabaddá vált dialogikus térben nyílt lehetőség Vasadi számára is az ateizmussal szembeni keresztény állásfoglalás kimondása s a kereszténységellenes kortendenciák kritikája.²² Viszont kritikus értelmiségi attitűdje sohasem csak egy irányban működött. A kilencvenes évek közepén a keresztény Magyarországról írott gondolatai talán még időszerűbbek, mint születésük idején: „Keresztény Magyarországot akarni a nagy, nem keresztény magyar tömegek ismeretében annyit tesz, hogy – legalábbis lélekben – vagy mellőzöm őket a hazájukban, vagy bízom a(z erőszakos) térítés hatásában. Egyik út sem járható. Sőt, keresztényként mindkettőnek ellene mondok, s éppen az ő szabad lelkiismeretük védelmében. Nem keresztény Magyarországot akarok, hanem szabad, független és korszerű Magyarországot, melyben (mint kereszténynek) hirdetnem kell, s hirdetem is Isten ígét, ha alkalmas a mindenkori Magyarországon, ha alkalmatlan.”²³

Ezzel összefüggésben, de már korai esszéiben is tetten érhetően a másik meghatározó vonása Vasadi esszéisztikájának, s egyben újabb különbség is a hagyományos egyházas prózához képest, hogy a Vasadi-esszék célja nem vagy nem kifejezetten a tanítás vagy a példaadás, hanem a vallásos lét kifejezéséhez megfelelő nyelv megtalálása. A kortárs filozófia és teológia érdeklődési irányával párhuzamosan Vasadi írásaiban is a nyelv problematikája kerül a középpontba. Legtöbbször csupán implicite, a megformálás mikéntjéből olvasható ki

²⁰ Például: „Az az élet-, sőt létforma, amelyben az ellenfél világíthatja meg, ki is vagyok igazán, amelyben mindaz segítségemre lehet, ami nem én vagyok, amelyben tehát arra törekszem, hogy magamban rátaláljak másokra is, és másokban a magam jeleire bukkanjak. Vagyis testvériség, amelyben átírjuk egymást, holott élesen kirajzolódnak kontúrjaink.” (Vasadi Péter: *Kockásfüzet*. In: Uő.: *Ahogy én tudom...* [Budapest], Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum, 1994. 5-78. 74.) Az európaiságról például: *Az európaiságról (Ahogy én tudom..., i. m., 106-107.)* és *Európaiak vagyunk vagy leszünk? (Különben szétesik... 65-82.)*

²¹ Vasadi Péter: *A tanoncidiő befejezhetetlen: Gondolatok a költészetről, hitről Pierre Emmanuel nyomán*. In: Uő.: *Nem ragyogtak hiába: Prózai írások, 2002*, Budapest, Kairosz, 2002. 144-159. 147.

²² „És most vagyunk keresztények. Ez a most a lényegünket érinti, ha felelősnek érezzük magunkat azért a korért, korszakért, amelyben élünk. Bátorság kell a körülvevő világ elismeréséhez, s az ellene mondáshoz is. Hogy mikor melyik hagyja el a szánkat, az lelkiismeretünk függvénye legyen. Semmi másé.” (Vasadi Péter: *A mi utunk* In: Uő.: *A szív tágassága...* 71-73. 72.)

²³ Vasadi Péter: *Kockásfüzet V*. In: Uő.: *Sürget az idő*, Szombathely, Magyar Írók Nyugat-Magyarországi Csoportja. 1996. 190-192. 191-192.

ez az írói törekvés, mely estenként a környezet leírásának szépen megformált vizualitásában érvényesül²⁴, vagy az esszényelv expresszivitásában ragadható meg²⁵, esetleg egy szürreális képsorban szemlélteti az Ó- és az Újszövetség kapcsolatát, s a kettő világhoz való viszonyát.²⁶ Korai esszéire is igaz tehát, amit Halmai Tamás az 1998-ban megjelent *Csoportkép* című kötet kapcsán megjegyez: „Vasadi képes esszébeszéde az értekező próza fogalmi szigorához a lírai megszólalás szépségét társítja.”²⁷ Találunk példát továbbá arra is, hogy a fogalmi nyelv pontosságával mondatik ki az emberi létező és az őt létében megelőző Abszolút Létezőként értett Isten (nyelvi) viszonya: „Az Isten az, akiért érdemes kimondani, hogy »én«.” – olvashatjuk egyik írásában.²⁸

Vasadi nyelvfelfogásának vizsgálata azonban már átvezet azoknak az esszéknek az elemzéséhez, melyekben a szerző esztétikai nézeteit fogalmazza meg. Az alábbiakban annak a kereszténynek vagy szakrálisnak nevezhető esztétikának a leírását igyekszem adni, mely Vasadi esszéiből kiolvasható. A hit tehát Vasadi írásművészetében is centrum, a dolgok mozgatója, lényege, a *testben elrejlő szív*. Mindez csakis a nyelv által lehet az, aminek lenni kell: költészet. Vasadi lírai nyelve a hagyományos keresztény nyelvfelfogásból ered, melynek forrása a János-evangélium prológusában található: „Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige, ő volt kezdetben Istennél.” Vasadi kedvelt esszékben és versben is előhívott szójátéka a grammatikai értelemben használt *ige* és a fent idézett evangéliumi részletben is szereplő isteni *Ige* (Verbum, az eredeti szövegben szóhasználatával eleve gazdag filozófiatörténeti hagyományt mozgásba hozó λόγος, azaz Jézus Krisztus) azonos alakúságára épít: „Az ige, a szó természete olyan, hogy meg akar valósulni. Az igazi szó nem kíván megmaradni az elhangzás szintjén, tetté akar válni. [...] Isten szava nem általános szó, hanem Ige. Tiszta cselekvés. Teremtő energiák, még hozzá a semmiből teremtő energiák »helye«, célja és forrása.”²⁹ Ez a nyelvi alapviszony (az emberi szavak sokasága szemben a testté lett Igével) egyben ki is fejezi azt az ontológiai differenciát, mely az embert mint „töredéknyi

²⁴ „Pécs fölött, a Havi-hegy csúcsán, fehér kápolna mögött kéken lobog az ég: nápolyi ég. [...] Bevásárló kosárral a karján egy öreg néni lép a kőkereszt elé. Kosarát leteszi s így fedi el a távoli székesegyház négy toronysisakját. Térdre ereszkedik s eltakarja a belvárost, a dzsámit, de előbukkan háta mögül az Urán városrész s a vasútvonal széles sávja.” (Vasadi Péter: *Pécs*. In: Uő., *Tűzjel*... 66-67. 66.)

²⁵ „Ezt a titkot Isten és ember között a kereszt függőleges ága mutatja. Az ember fölnyúl a boldogsága felé, Isten pedig lehajol hozzá s közép tájon találkoznak, ahol a valóság döbbenetes pecsétje jelzi, hogy összeölelkeztek, mert csurom vér a fa.” (Vasadi Péter: *Emberi nyelven*. In: Uő.: *Az ember reménye*... 26-28. 26.)

²⁶ „Az ószövetség az a lomposzárnnyú, megtépázott, nagy tépőcsőrű madár, amely utolsónak fogja elhagyni *ama napon* a földet, ezt az ép, de sugárhatástól élettelené lett gömbölyű állomást, egy szokottnál testesebb, lángszemű fehér galamb (az újszövetség) alatt röpülve.” (Vasadi Péter: *Szavak szolgálatában*. In: Uő.: *A szív tágassága*... 103-105. 103.)

²⁷ Halmai Tamás: Szórend, törvény, szerelem? Vasadi Péter esztétikai nézeteiről. Vigilia, 2011/6. 470.

²⁸ Vasadi Péter: *Mit írna a hal a vízről?* In: Uő.: *Az ember reménye*... 259-260. 259.

²⁹ Vasadi Péter, *Az ige teste*. = V. P., *A szív tágassága*... 32-33. 32.

létet”³⁰ elválasztják a létteljességeként éretett isteni létezőtől. A nyelv tehát – mint ennek a létanalógiának a *megtestesítője* - önmagában hordja a transzcendensről való beszéd lehetőségét is, azaz továbbgondolva: a nyelv az a „test”, amiben egyszerre elrejlik és láthatóvá válik a létezés evilágin túlmutató lényege, s e Lényeg utáni vágy.

„Első tekintetre a költészet előtt minden jelző megzavar” – írta 1933-ban Illyés Gyula a katolikus költészetéről szóló vitaindító kritikájában.³¹ Illyésnek ez a megállapítása, mely vonatkoztatható az irodalomról való esztétikai gondolkodásra is, kijelöli azt a viszonyrendszert, amiben Vasadi költészetét és esszéisztikáját megragadhatjuk. Hagyományosan a katolikus irodalom fogalma alatt a tiszteletreméltó papköltők (főként Harsányi Lajos, Sík Sándor, Mécs László, Mentess Mihály) líráját értjük, akik ellen Illyés fent idézett kritikája is irányult. Éppen az említett szerzők kanonikus pozíciója miatt a katolikus irodalom fogalmának kiterjeszthetősége más, a modern magyar irodalom történetében meghatározóbb életművekre kérdéses lehet. Létezik azonban a magyar irodalomnak egy olyan vonulata, mely szintén szorosan kötődik a katolikus keresztény hagyományokhoz, s ennek szellemi erőterében, de a megszólalás szabadságát mindenkor fenntartva alakítja ki saját modern költői világ- és létértelmezését. Bár az ide sorolható szerzők nem alkotnak egységes irányzatot, de egymással kimondva vagy rejtetten termékeny párbeszédet folytatnak. A magyar líratörténetben - a teljesség igénye nélkül - Babits Mihály, Rónay György, Pilinszky János, a kortársak közül Takács Zsuzsa, Borbély Szilárd, Györffy Ákos, Varga Mátyás, Halmai Tamás sorolható ebbe a csoportba, s vitathatatlanul közéjük tartozik Vasadi Péter is.

Messzire vezetne annak tárgyalása, hogy van-e, s ha igen, milyen kapcsolat a *két* katolikus költészet között, a szembeállítás során azonban figyelmeztető lehet Rónay György 1947-es megállapítása, miszerint

tökéletesen hamis a »katolikus irodalom« ama kasztszerű fogalma, ahogyan nálunk általában értelmezik; »katolikus irodalom« ilyenformában egyszerűen nincs. Van irodalom, van művészet; írónak, művésznek van katolikus élménye; s mű és művészet, amelyben az alkotó katolikus élménye valósul a művészet követelményeinek megfelelő művé, katolikus mű és katolikus művészet.³²

A különbségtétel, s ez a több évtizedes távolságból pontosan látható, a *művészi követelményeknek való megfelelésben* ragadható meg. Vasadi, aki külön írásokat szentelt Mécs László, Sík Sándor, Harsányi Lajos vagy a tőlük fiatalabb, de talán még kevésbé ismert

³⁰ VASADI Péter, *Sürget az idő.* = V. P., *Sürget az idő...* 12-14. 12.

³¹ ILLYÉS Gyula, *Katolikus költészet*, Nyugat, 1933/7, ápr. 1. 422-431. 422.

³² Rónay György: *Modern katolikus irodalmunk kérdéséhez.* Vigilia, 1947/4. 239-243. 242.

Csanád Béla költészetének, a papköltők műveit minden esetben mint költői produktumokat tette mérlegre. „A költőt az tiszteli, aki – akár könyörtelen – igazságot szolgáltat neki.” – olvashatjuk Mécs-nekrológiájában³³, s ennek jegyében méltányolja költői teljesítményüket, de nem hallgatja el hibáikat, gyengeségeiket sem. A papköltők recepciójára is vonatkoztatható a következő megállapítása:

A pápa ittjártakor a szabadság hű értelmezésére figyelmeztetett: a kultúrát teljes szabadság illeti meg, a vallásos érzülettel szemben is. Valóban; ha egy gyenge költő lexikális tudása nem lehet jogcím arra, hogy a verseit jónak fogadjuk el, hasonlóan a vallásos hit sem adhat fölmentést a remeklés (mindegy, hogy jogos vagy nem jogos) követelménye alól.³⁴

Vasadi Péter esztétikai tárgyú írásait olvasva mindazonáltal feltétlenül indokolt lehet a keresztény vagy akár a katolikus jelző használata. A költő esztétikája ugyanis elválaszthatatlan gondolati egységet alkot más tárgyú esszéinek vallásos szemléletmódjával, mely az anyagi világ empirikus valóságán, annak részlegességén túllépve a transzcendens valóság teljességére nyitja meg a lét- és költészetértelmezés egymástól elválaszthatatlan perspektíváit. Ez az egyetemes látásmód fejeződik ki a *Lengyel montázs* című esszéjében is:

A vallás hajlam a teljes valóság vállalására. Ez a hajlam elismeri a létezők létét. Átéli a »nem-kirekesztést«. Elismeri, hogy a legelőbb az, ami a leglétezőbb. A vallásos embert mind szélesebbre tárja, mert hitének ez egyenes követelménye. A vallás és a költészet az egész fölismerésére tör. Nem is lehet másképpen: a teremtésben egybefonódtak és egymás történetének tanúi. Folyton kölcsönzik egymásnak javaikat.³⁵

Vasadi esszéinek valóságfogalma tehát két külön dimenzióban értelmezhető. Az egyik az embert körülvevő tárgyi, s mindenekelőtt is szociális környezet valósága, melynek pontos érzékelése, közvetítése és – ha kell – kritikája a költő feladata. A költészetben a nyelv által újraformált valóság azonban egyben teljesebb, igazabb léthez való juttatást is jelent:

A költészet »túlerő«: az élőtlőbbnek ábrázolja, az esett embert éppen esettségének ábrázolásával teszi emberivé, a gyengét azzal magasztalja föl, hogy meghagyja gyengének, a brutalitást azzal bélyegzi meg, hogy olyannak mutatja, amilyen, a fogyatékos »csökkent létében« mutatja teljesnek. Ha a költészet ezt műveli, vagyis minden látható mögött a teljességre utal, akkor az emberi szférában Isten mintájára cselekszik.³⁶

³³ Vasadi Péter: *Búcsú Mécs Lászlótól*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 300-304. 302.

³⁴ Vasadi Péter: *Magunkról szólnék*. In: Uő.: *Ahogy én tudom...* 85-87. 86.

³⁵ Vasadi Péter: *Lengyel montázs*. In: Uő.: *Tűzjel...* 226-238. 230.

³⁶ Vasadi Péter: *Lengyel montázs...* 236.

Ez a valóságsszemlélet, melyet Vasadi máshol „valóság és álvalóság” kettőségeként ír le rokon azzal a felfogással, amit Pilinszky is – Rilkére hivatkozva – vall, s mely szerint „[r]ettenetes, hogy a tényektől sose tudhatjuk meg a valóságot!”³⁷ A költészet vagy általában a művészet azonban Pilinszky-nél és Vasadinál egyaránt képes arra, hogy áttörje a tények, az immanens valóság burkát, s ezáltal teljesíti be az ábrázolt világ eredeti identitását, eljuttatja azt és befogadóját egy teljesebb léthez, az Abszolút Létező közelébe.

Hasonló kettőség figyelhető meg Vasadi eszkatologikus, a történelmi időt a személyes időtől egyszerre elválasztó és összekapcsoló időszemléletében is:

A történelem egy bizonyos ideig, egy bizonyos szakaszában egybeesik a mi személyes történetünkkel, azaz nincs számunkra történelem, amely előttünk már volt és utánunk még lesz, ha egy meghatározott ideig nem azonosulhatunk vele. Éppen ezért a történelem kritikus pontja sem létezik számunkra, ha ez egyben nem a mi személyes történetünk kritikus pontja is, vagyis a történelem krízise és a mi személyes krízisünk egy bizonyos időben egyet jelent.³⁸

A második világháború katasztrófájának Vasadi világ- és életszemléletét is meghatározó élménye is felfedezhető e mögött, csakúgy, mint Pilinszky időfelfogásában, mely Tolcsvai Nagy Gábor értelmezése szerint³⁹ hasonlóan kettős történelemszemléletet rajzol ki, melynek egyik aspektusa egy pusztán lineáris eseménysorból s az egymást váltó korszakokból felépülő, hagyományos történelemkép, míg a másik a lényegi mozzanatokra redukált történelem, melynek eszkatologikus időhorizontját meghatározó eseménye Jézus Krisztus megtestesülése és passiója, valamint a második világháború. Vasadi időszemlélete szerint a történelem kritikus pontjával azonosuló személyes élet kritikus pontjai annyiban mindenképpen apokaliptikusak, azaz az elrejtett dolgok feltárulásai, amennyiben a történelem lezárultával elkövetkező végidőt előlegzik, s ezáltal segítenek felismerni az *eszkaton*hoz közelítő végállapot beálltát. Ez a végidő – egy apokaliptikus képpel élve – akkor következik be, „amikor a valóság izzópontként felbukkan a jegeces álvalóságban.”⁴⁰ Vasadi Péter értelmezése szerint ebben van kitüntetett szerepe a művészetnek: „A gondolkodás, a reflexió (visszaérzés), a művészet megszakítatlan alapműveletei a lélek mélyén jeleket érzékelnek,

³⁷ Pilinszky János: *A kétféle közhelyről*. In: Uő.: *Összegyűjtött művei: Tanulmányok esszék, cikkek II.*, szerk. Hafner Zoltán, Budapest, Századvég, 1993. 120-121. 120.

³⁸ Vasadi Péter: *A történelem kritikus pontja*. In: Uő.: *Ahogy én tudom...* 121-127. 121.

³⁹ Tolcsvai Nagy Gábor: *Pilinszky János*. Pozsony, Kalligram, 2002. 28-31. (Tegnap és Ma. Kortárs magyar írók)

⁴⁰ Vasadi Péter: *A történelem kritikus pontja...* 124.

amelyek kiütözköznek a történet folyamataiból, fölmutatják magukat, figyelmeztetnek a kritikus pont eljövételének előérzetére.”⁴¹

Kinyilatkoztatás és költészet kerül egymással párhuzamba az *Egy nap süt idebent* című kötet József Attila *Eszméletét* elemző esszéjébe ékelt költészettani elmélkedésben is. Vasadi szerint ugyanis kétféle létértelmezés létezik: a kinyilatkoztatás és a költészet, melyek valaha egyek voltak. Ebből a vallási-metafizikai nézőpontból tekintve az egyes költeményt költészetté avató költői szó, valamint a teremtető s a Krisztusban inkarnálódó isteni Szó azonos eredetű, ezáltal lehet Vasadi keresztény poétikájában a vers a „kettős áttűnés” színtere, mely által „maga a mű a kinyilatkoztatás fokára emelkedik, a kinyilatkoztatás pedig fölszívódik és elárad benne”⁴². Mindehhez azonban – s ez az *Eszmélet* értelmezése szempontjából is hangsúlyos - hozzáteszi azt is: „A költészetben nem a kinyilatkoztatás téziseivel van dolgunk, hanem a szellemével, amely a mű egészét áthatja. [...] A nagy költészetben a szellem inkarnálódik.”⁴³

Vasadi esszéisztikájának valóságfogalmát árnyalja – s egyben ismét átvezet a nyelv problematikájára – az, ahogy Vasadi saját jelenéhez, jelenének nyelvi állapotához viszonyul. Korai esszéírói korszakának egyik legfontosabb írásában, *A szó válságáról, a szó örömről* címűben tulajdonképpen a mindennapi nyelvi tapasztalatból kiindulva értekezik a „fonnyadt nyelvi világok”-ról, megvizsgálja a nyelvi válság társadalmi összetevőit, s a válságjelenségek tudati hátterét:

*A társadalmi érintkezés mai nyelve a fogalmak, a szavak tekintetében tátongó hiányokat mutat, és mivel a nyelv mutatja e hiányokat, ebből a tudat hiányára kell következtetni. [...] Tanúi vagyunk annak, hogy a beszélő nem vállalja a saját szavait. Ez az elidegenedés tünete. Az elidegenedett nyelv beszélőit nem lehet megkülönböztetni egymástól.*⁴⁴

Egy másik írásában József Attilától kölcsönzött képpel a „fecsegő felszín”-t állítja szembe a „mély hallgatás”-ával, azaz az igazi beszéd szemben fecsegéssel ezt a mélységet célozza meg: „Annyiban irányul az emberi beszéd az emberre, amennyiben a csöndjét keresi.”⁴⁵ „Mi a szó?” – teszi fel a kérdést Vasadi most hivatkozott esszéjének elején, amire Gadamer nevezetes mondását („A megérthető lét – nyelv”) idéző válasza: „A kijelentett lét.”⁴⁶ A

⁴¹ Vasadi Péter: *A történelem kritikus pontja...* 122.

⁴² Vasadi Péter: *Az Eszmélet, eszméletem*. In: Uő.: *Egy nap süt idebent*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 14-39. 24.

⁴³ Vasadi Péter: *Az Eszmélet, eszméletem...* 24.

⁴⁴ Vasadi Péter: *A szó válságáról, a szó örömről* In: Uő.: *Tűzjel...* 219-226. 224. [Kiemelés az eredetiben.]

⁴⁵ Vasadi Péter: *A szó válságáról, a szó örömről...* 221. [Kiemelés az eredetiben.]

⁴⁶ Vasadi Péter: *A szó válságáról, a szó örömről...* 219.

szavakban Vasadi szerint ugyanis a szellem kel életre, a szellem nyelvi léte azonban nem önmagáért való, hanem - mint teremtet, folyamatosan teremtdő és teremtő - mindig valamire irányul: ha a „végtelen csöndre”, akkor megteremti a vallást; ha a végtelen árnyékában igazi realitását elnyerő világra, akkor megteremti az irodalmat; ha a világ és a végtelen közötti összefüggéseket kutatja, akkor létrejön a tudomány. Emellett a hármas felosztás mellett az első két kategória, a vallás és az irodalom metszéspontjába helyezi a költészetet, mely eszerint egyszerre irányul a végtelen csöndre és a világra.

Ha vetünk egy pillantást a Vasadi-esszék keletkezésének irodalomtörténeti kontextusára, a hatvanas-hetvenes évek próza- és költészettörténeti fordulatának időszakára, melynek egyik alapvető jellemzője a nyelvi kifejezőképességbe vetett bizalom megrendülése, s ezzel együtt az ironikus nyelvi játékokat előtérbe helyező ún. szövegirodalom kialakulása, akkor jól látható az a különbség, mely Vasadi irodalom- és nyelv-felfogását a korszak meghatározónak tekintett magyar irodalmi törekvéseitől elválasztja. Más nézőpontból viszont a „nyelvi megelőzöttség tudata” – melyből bizonyos teoretikus interpretációk a szövegirodalmat eredeztetik – nem idegen Vasadi szemléletmódjától sem. Vasadi irodalomfelfogása a nyelvről való gondolkodásnak abból a kétezer éves hagyományából táplálkozik ugyanis, melynek lényegét Cseke Ákos a következőképpen foglalta össze: „A világ tehát maga is szöveg, de ahogy a világ csupán az isteni ige hasonmása, és ennyiben nem más, mint a tökéletlenség konkretizációja, mely magában hordozza az isteni tökéletesség ígéretét, úgy az ember esetében a külső, érzéki szó tökéletlen utánpótlása csupán az örök tudásnak, mely benne mint belső szó él.”⁴⁷ Vasadi Péter szavaival: „Az emberi szó emberinek s isteninek találkozáshelye.”⁴⁸ Ebből a nézőpontból tekintve észlelhető a (mindenkori) jelen nyelvi állapota válságnak, viszont ez a válságtapasztalat Vasadinál soha nem vonja maga után a nyelvbe vetett bizalom megkérdőjeleződését: „[A] nyelvbe vetett hit azt jelenti – olvashatjuk *Valaki élénk tesz egy könyvet* című írásában –, hogy hiszünk szavaink megtestesülésében. A megtestesült szó él, lábon áll, hűséget követel tőlünk, mert benne és általa létezőnk.”⁴⁹

Az a nyelv, mely a „szó válságá”-val szemben képes működni tehát feltételezi a megszólaló felelőségét és hitelességét, annak tudatosítását, hogy a kimondott szó „életalakító”, nemcsak a lét kimondása, hanem – ami tulajdonképpen ugyanazt jelenti – a szellem megnyilatkozása is. Ezért az autentikus emberi beszéd ősmintája és forrása Isten

⁴⁷ Cseke Ákos: Mit jelent egy szöveget megérteni? Jegyzetek a középkor hermeneutikai hagyományához. *Vigilia*, 2005/3. 236-245. 236.

⁴⁸ Vasadi Péter: *Lengyel montázs*... 227.

⁴⁹ Vasadi Péter: *Valaki élénk tesz egy könyvet*. In: Uő.: *Az ember reménye*... 14-16. 16.

megtestesült Igéje, Jézus Krisztus, valamint a szó és szellem egységét megvalósító Szentírás. Az emberi beszédnek az isteni Logoszra való irányultsága azonban ebben a poétikában nem jelenti a kimondás szabadságának feladását, éppen ellenkezőleg: ebből a teljességre nyitottságból nyeri a költői szó igazi szabadságát. „Élni és élni segíteni erőivel, bizalmával, bátorságával, alázatosságával, ez az író – Pilinszky János szavaival, írnok – dolga. Szóvátenni az igazságot, ez a föladata, s ha *ezt* akarja, akkor szólhat mindenről a sajátjaként, sőt, akkor csak úgy szólhat mindenről, mintha a sajátja volna.”⁵⁰ Ez a beszéd az elragadtatottság nyelvén szólal meg, de – ahogy Szent Pálra hivatkozva - Vasadi megjegyzi: „[A]z *igazán elragadtatott nyelv egyenértékű öt érthető szóval*. Ebből az egy mondatból *szakrális esztétikát* vezethetnénk le, amely erénynek mondja a beszéd rövidségét, az erő és súly szerint válogatott szavak elsőbbségét, s mindenekelőtt a belső átélést.”⁵¹ Azonban az emberi létezés tragikumát meglátó és láttató költészet sem képes befogadni a lét teljességét „a nyelv ölelésébe”⁵², a nagy, a „kinyilatkozás kráter-torkába költözött”⁵³ alkotók is csak bepillantanak és bepillantást engednek a létbe. Vasadi számára tehát a művészetnek, s azon belül is a művészet lényegét jelentő költészetnek kitüntetett szerepe van a létmegértés, az ember mint létező létének megértése szempontjából.

Éppen ezért a művész-lét paradoxonja szabadság és alárendeltség ellentétében ragadható meg. Vasadi művészetfelfogása szerint ugyanis a művészet s annak – Heidegger nyomán értelmezett – lényege a költészet, mely a Létnek, a Valóságnak, más szóval az Igazságának a kifejezése. Az *Egy nap süt idebent* líraelméleti bevezetőjét idézve a költészet a „valóság szíve felé”⁵⁴ tart, visszanyúlik a kezdetekhez, mikor a lét és logosz még egységet alkottak, a nagy művészetben tehát az „ős-jó, ős-szép, ős-igaz”⁵⁵ testesül meg. A művész bizonyos értelemben ki is van szolgáltatva ezeknek a létezést és az alkotást megelőző metafizikai értékeknek, s ebben az összefüggésben ragadható meg a művészet erkölcsiségének kérdése is. Tarkovszkij kapcsán fejti ki Vasadi:

Egy mű szépsége a műben megtestesülő erkölcsi erővel arányos, írta a naplójában.

Szerintünk ez az erkölcsi erő nem a művészé. Az övénél mindig több, mindig gazdagabb, mert a mű sosem egyenlő az alkotójával: *csak ha gyöngé*. Ezért az igazi művész ki van szolgáltatva Istennek, annak, aki az alkotó lehetőségeknél *is* a

⁵⁰ Vasadi Péter: *Tisztítsd meg ajkamat*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 31-34. 33.

⁵¹ Vasadi Péter: *Öt szó ereje*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 19-21. 21. [Kiemelés az eredetiben.]

⁵² Vasadi Péter: *A szó válságáról, a szó örömről...* 221.

⁵³ Vasadi Péter: *Az, aki leborul*. In: Uő.: *Az ember reménye...* 280-282. 281.

⁵⁴ Vasadi Péter: *Ádám énekel*. In: Uő.: *Egy nap süt idebent...* 8-13. 8.

⁵⁵ Vasadi Péter: *Művészet és transzcendencia*. In: Uő.: *Különbön szétesik...* 121-131. 122.

végtelenje. A művész éppen ezért akarja, hogy ki is legyen neki szolgáltatva. Ez az akarat a művész igazi sajátja, erkölce.”⁵⁶

Mindemellett lényeges mozzanata Vasadi esztétikájának - ami miatt metafizikai irányultságú, művészen kívüli értékeket centrumba állító felfogása nem tekinthető konzervatív képződménynek az irodalom modern és posztmodern kontextusában sem – a művészet és az irodalom autonómiájának a hangsúlyozása: „[A]ki úgy értelmezi a művészetet, hogy lényegét nem magából a művészetből meríti – hanem kívülről bevitt szempontok szerint -, az ellensége a művészetnek. Az Írásnak isteni függetlensége van.”⁵⁷ Vagy ahogy a *Kopogtatás a művészet nevű ajtón* című Pessoa-t idéző esszéjének záró mondatában írja: „A művészet valóban azt igazolja, hogy a létezés magja a szabadság, amely által a kész valóság egyre később, vagyis formálódik.”⁵⁸ Szabadság és igazság egymást feltételező s a szeretettel kiegészülve egységet alkotó hármasa képezi Vasadi világszemléletének és gondolkodásának alapját.

⁵⁶ Vasadi Péter: *Még egyszer Tarkovszkij* In: Uő.: *Üdvösség ideje*. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997. 68. 70. 69.

⁵⁷ Vasadi Péter: *Művészet és transzcendencia...* 121.

⁵⁸ Vasadi Péter: *Kopogtatás a művészet-nevű ajtón* In: Uő.: *A szív tágassága...* 57-59. 59.